

FÜGGELÉK

Hogyan keletkezhetett a húsvéti hit?

Gyakorlatilag teljesen mind egy, mi tör tént Jé zus sal keresztrefeszítése után (akár halálát, akár későbbi sorsát illetően), legalábbis abból a szempontból mindenképpen, hogy *tanításának érvényessége, és ezért követendő voltát sem érinti*. Csak akkor érintené, ha maga Jé zus ki je len tet te vol na, hogy csu pán a halottak közül harmadnapon tör té nő cso dás fel tá ma dá sa te szí majd érvényessé téní tás át (pl. csak ebben az esetben nem szabad aggodalmaskodnunk a megélhetésünk miatt, kell segítenünk a bajba jutottakon, vagy kell szeretnünk ellenségeinket is, továbbá ettől függ, mi is föltámadunk-e, van-e örök élet, bejuthatunk-e a menny or szág ba és ha son lók). De ő sem mi ilyet nem mon dott.

Elvileg azonban egyáltalán nem mind egy, mi tör tént Jé zus sal a keresztrefeszítés után, hiszen minden elv kö vet kez ményekkel jár, konkrétan: amilyenek (legbelül, „önmagunk leg-mé lyén”) az el ve ink, olyan lesz az éle tünk. *Eb ben az eset ben az elv elsősorban az isten képre vonatkozik*, kö ze lebbről: *az elvi kér dés az, vajon a Teremtő ben hiszünk-e* (aki tisztelet bentartja teremtésének maga alkotta törvényeit, és nem nyúl kál bele kö z vet le nül az események menetébe), *vagy a Varázslóban* (aki tetszése szerint bűvészkedik, és bár mit meg te het); et től függ *például* az, hogy lé nye gi leg Is ten től vár juk-e az élet meg ol dá s át, vagy a ma gunk tet te i től, hogy a baj ban Is te nért ki ál tunk-e, vagy „meg ra gad juk az eve ző ket” (vö. Mk 4,35-40), hogy imád sá gunk Is tent be fo lyá sol ni aka ró kunyerálás lesz-e („fejős te hén-vallásosság”), vagy a sa ját vi sel ke dés ünk be fo lyá sol ni aka ró fel töl tő dés, és így továb b.

De az egyéb, nem az isten képpel kapcsolatos kö vet kez mények is per dő ntő ek és „vég ze te sek”; *például* ha egy olyan tételt („Jé zus fel tá madt”) te szü nk meg hi tünk alap já vá, ame lyet sem ér vekkel megtámasztani, sem megtapasztalni nem lehet, hanem csak elhinni olyanoknak, akik maguk sem tapasztalták (Jé zus „feltámadását” sen ki sem lát ta, a „meg je le né sek” kü lön prob le ma ti ka), akkor ebből szűk ség képpen kö vet ke zik *például* a (Jé zus szándékával kifejezetten ellentétes) *hierarchikus, azaz uralmi egyházi struktúra*, amelyben a beavatott („fölszentelt”), tekintéllyel bíró elenyésző kisebbségnek hi hetet len ül ki szol gáltatott tan alá van vet ve a ha tal mas töb b ség (hogy ez mi lyen gya kor la ti ma ga tar tá so kat és to váb bi kö vet kez mé nyek et szü l, arra néz ve ki me rí thet len pél da tárral szol gál az egy há z törté ne lem).

Érdemes tehát a Jézus feltámadásáról szóló evangéliumi beszámolók kapcsán *végiggondolni*, hogyan is keletkezhetett az apostolok és az ősegyház hús véti hite, azaz Jézus feltámadásáról vallott hite.

Az egyház hivataltanításának elfogadása esetén nincs probléma, a kérdések kor volta képpen nem kérdés, és ha még is, a válszorongat egy sze rű: Is ten bár mit meg te het, egy ha lott föl tá masz tá sa egy ál ta lán nem okoz gon dot neki.

Aki nek **azon bangon dot okoz**, hogy va kon igaz nak tart sa és az tán fe le lő s ség gel vall ja, **hogy itt egy hul la a te rem tés (meg szokott) rendjével ellentétes módon „feltámadt”**, és olyan szellemalakká változott, amely képes tet szé se sze rint a túl vi lág ban vagy e vi lág ban mo zog ni, ön ké nye sen lát ha tó vá vagy lát ha tat lan ná len ni, és ha kell, meg ta po gat tat ni ma gát,¹ s a vé gén a fel hők ben le beg ve a men ny be tá voz ni² – an nak szá má ra még is csak ér tel mes a kér dés: Ho gyan jött lét re az ősegy ház hús vé ti hite?

Annyi bizonyos, hogy *Jézus megfeszítése után valami na gyon szok at lan nak, rend kí vü li nek kel lett történnie*. Ugyanis né hány hét múl tán ugyan ott, ahol Jé zust mint eret ne ket ki vé gez ték, lét re jött az „ősegy ház” olyan zsi dók ból, akik ke reszt re fe szí té se ellené re Mes si ás ké nt tisz tel ték Jé zust, ho lott ko ráb ban meg volt győ ző d ve ar ról, hogy a Mes si ás nem szen ved het (ld. Mt 16,22). Ez a szok at lan, rend kí vü li csak az le het, amit ha gyo má nyo san úgy mon duk: Jé zus fel tá ma dá sa. Csak ho gy mit je lent ez a fel tá ma dá s? (Te hát nem a ha lott ak fel tá ma dá sa ál ta lán!...)

A modern teológusok viszonylag könnyen megoldják a problémát: vagy *látomásaik voltak* az apostoloknak, s ezekben Jé zus fel tá ma dott ké nt je lent meg ne kik, vagy *bel ső, lé lek ta ni fo lyamatok* ered mé nye ké nt ala kult ki ben nük Jé zus fel tá ma dá sá nak hite (pél dá ul: „Is ten nem ha gy hat ta cser be ezt a na gy sze rű pró fé tát, te hát él nie kell, ah hoz pe dí g fel kellett tá mad nia”; vagy: áru lá suk mi at ti sú lyos lel ki ismeret fur dásukat kom pen zál ták: „biz to san él”) – és ezt a hi tet öl tő z tet ték az tán meg fe le lő törté ne tek be.

Ezek az értelmezések nem zár ha tók ki, de na gyon sú lyos to vábbi problémákat vet nek föl: a) Egy cso kor ra va ló, *ami a tör té ne te ket il le ti*: Mi nek ki ta lál ni a zsi dó jog sze rint ta nú ké nt szá m ba nem jö he tő as szo nyo kat, akik el ső ké nt hall ják a hús vé ti üze ne tet, és lát ják a Fel tá ma dot tat? Mi nek ki ta lál ni egy üres sírt, és meg ad ni

¹ Vö. Lk 24,39: „Ta pint sa tok meg!... A szel lem nek nincs húsa és csont ja, mint ne kem”; ld. még Jn 20,27.

² Ld. Lk 24,51; Csel 1,11.

tulajdonosként a Főtanács egyik gazdag tagjának nevével, hogy a két kedők után jár hassanak? Minek kitalálni a test „elcipelését” (Jn 20,13.15), ahelyett hogy a Feltámadott diadalmas vonulásáról vagy netán repüléséről beszélne? Minek kitalálni egy fiatal embert (Mk 16,5) egy angyal (Mt 28,2) helyett? Minek etetni és itatni a Feltámadottat, sőt lépés mézet nyalogatni vele, hiszen a két kedők ben ez csak nehezésképeket okoz (Lk 24,42-43; Csel 10,41)? Miért jelelik meg a Feltámadott min dig ti tok ban, „bujkálva”, ha egyszer „di cső sé ge sen” támadt fel, és már sem mi baj nem ér he ti? – b) Bár nem lehe tet len, de *lélektanilag* elég proble ma ti kus egy ilyen, a teológusok által feltételezett *módon* létrejött „húsvéti hit tel” elő áll ni, s még in kább vál lal ni ezért a hi tért az ül döz te tést és a ki vég zést, vagy akár csak an nak ve szé lyét is. – c) Szin te kép te len ség egy ilyen módon létrejött hit tel *oda áll ni az események többi tanúja, vagy csak egyszerűen kortársai* elé, ami kor is egy részt nem le het „mesz sziről jött em ber ként” azt mon da ni, amit aka runk, más részt nincs ad va egy ájtatos hallgatóság, amely az egyház hite alapján már úgy is tud ja, ho gyan áll nak a dol gok, vagy leg alább is kész el fo ga d ni a Ta ní tó hi va ta l sz a vá t, ha nem te nye res tal pas em be rekről van szó (vö. Mk 16,11.13), akik szá má ra még az is két sé ges, ho gy *egy ál ta lán* van-e fel tá ma dás (vö. Mk 9,10; 12,23), és ezért bár mi kor meg kér dez he tik: „Mondd csak, Pé ter, ezt tény leg lát tad, vagy csak ál mod tad, ne tán lá to má sod volt!?” és az utób bi két eset ben alig ha csat lakoz nak lel ke sen Jé zus fel tá ma dás ának hi té hez.

Reális és elfogadható magyarázatot jelenthet viszont ez:

Jé zus nem halt meg a ke resz ten; a sír ban ma gá hoz tért; Arima teai Jó zsef el vit te és el rej tet te; a gon dos ápo lás nak kö szön he tő en föl ép ült; az apo stolok tényleg találkoztak vele, látták, tapintották, vele ettek-ittak (Csel 10,41). **Ha** mindezt tény leg meg ta pasz tal ták, akkor bátran elő áll hat tak „fel tá ma dás ának” hí ré vel.

Néhány azon mozzanatok közül, amelyek egyébként hihetővé teszik, hogy Jézus túlélte ki vég zését: nem kí n ló dott na po ki ga ke resz ten, ha nem a szombat kö ze led te mi att ha mar le vet ték; nem törték el a lábszárcsontját, mint sietség ese tén szo kás volt; akadt, aki (stá tu sa alapján) el kér het te Jé zus tes tét Pi lá tus tól, külön ben fel te he tő en a ki vég zett bű nözök göd ré be ve tet ték vol na; Pi lá tus ki ad ta Jé zus tes tét, no ha ez nem volt kö te les sé ge, és koc ká za to kat rej tett ma gá ban; nem föld be te met ték, ha nem szik la sír ba; nem volt idő meg mos ni és sza bályo san el temet ni, külön ben mú miaszerű en bepólyálták vol na, a sírt pe dig a kö vet ke ző te me té sig nem nyi tot ták vol na ki; a lán dza szú rás nem ért szük ség képpen élet fontos sa gú szer ve ket, Já nos e van gé lista csak Jé zus „ol da lá nak” meg nyi tás áról be szél (19,33).

Itt azonban most nem arra a kérdésre keressük a választ, hogy lehetséges-e ilyesmi, ha nem arra, hogy **ha így történt, ha ez a természetes folyamat zajlott le, akkor az apostolok miért nem így mondták azt el, és miért beszélték Jézus „fel támasztásáról”**. A válaszkísérlet előtt azonban még két dolgot vegyünk tekintetbe!

Az egyik: **Van nek utalás sok arra, hogy az apostolok tényleg úgy gondolták, sőt hirdették is, hogy** Jézus nem halt meg és nem támadt fel, ha nem az említett **természetes folyamatról volt szó**: a) Az első és leghitelesebb híradásban³ nem az áll, hogy Jézus „fel támadt” (*aneszté*) vagy hogy „Isten feltámasztotta” (*anesztészen*), ha nem hogy „fölbresztetett, fölkel tetett, fölegyenesítetett, fölér redt, ma gá hoz tért” (*égerthé*: Mk 16,6), és ugyan ezt a szót (*égeiren*) használja Péter apostol az Apostolok cselekedetei szerint Kornéliusz házában: „Isten fölbresztette, fölegyenesítette őt...”⁴ – b) *Péter első nyilvános beszéde* (Csel 2,22-36) elég gégyértelműen utal arra, hogy Jézus nem halt meg: „Ti keresztre szögeztétek... De Isten feltámasztotta őt, feloldván⁵ a halál fájalmait... Nem adta oda a Hádésznek, és tes te nem látott rot hadást” (2,24.27.31), magyaráz: a keresztre szögezés nem érte el a célját, Jézus megölését, mert Isten „fel támasztotta” őt, feloldván = megszüntetvén (értsd: *azal, hogy megszüntette*) azokat a „szülessi fájalmakat” (*ódinasz*), amelyek általában a halálhoz vezetnek; ugyan ilyen vizsgálós: „nem adta oda a Hádésznek, nem hagyta belesni a Hádészba”, azaz a holtak birodalmába = még nem volt halott; ugyan ezt jelenti, hogy „tes te nem látott rot hadást”, azaz nem indult oszlásnak, nem érte a végér vényes halál.

Amásik: Bárki bármi kor bármi ilyen eseményt mond el, vagy pláne értelmez, ezt **min dig egy adott „para dig mán”, ér tel mezési és közlési mintán, sémán belül, annak segítségével** teszi (akár tudatában van ennek, akár nincs); ez a paradigma sok tényezőből tevődik össze, de két eleme kiemelkedő fontosságú: az egyik az adott ember (és az adott kor) *világképe* (vagy természetképe, kicsit talán leegyszerűsítve: természet tudományos ismeretei), a másik az adott embervilág *nézete*, közelebbről (filozófiai

³ Bár itt az asszonyokról van szó, de még is csak ez a hűség hírt kiindulópontja.

⁴ 10,40; ld. még 13,30.37 – noha (az evangéliumok általános szóhasználatához hasonlóan) az ApCsel, s benne Péter is a „fel támasztotta” kifejezést is használja, vö. 2,24.32; 10,41; 13,34.

⁵ Aoristos participium.

és) teológiai felfogása (még konkrétabban: dogmatikája); persze a kettő sokszor átfedi egymást. Egyszerűen szólva: mindenki aszerint értekel és beszél el egy eseményt, hogy „milyen (ideológiai) szemüveggel nézi”.⁶

Lásuk most már, miért is beszéltek az apostolok még is Jézus „feltámasztásáról”, ha egyszer feltételezhető, hogy tudták: „csupán” magához tért?!

Az általános zsidó gondolkodásmód (paradigma) szerint a világ minden jelensége és eseménye mögött Isten áll közvetlenként: mindezt Ő „mozgat”, Ő indít (ha nem kell is ezt feltételezni a fizikai okoként föl fogni); ld. például az olyan ószövetségi leírásokat, miszerint „az Úr erős keleti szelet támasztott” (2Móz 10,13), „az Úr zavart kelte az el len ség táborában, ki döntötte harci serekeit” (2Móz 14,24-25), „az Úr fűt jeleket vezérelt a vándorló nép táborába” (4Móz 11,31).⁷ Ha tehát az apostolok úgy tudták-gondolták is, hogy Jézus nem halt meg a kereszten, ha nem csak tetszhalott volt (kórában volt), és kétszóval, a sírban nem föl támadt, ha nem csak magához tért (*égerthé*, „fölébredt”), akkor is *magától értetődően*⁸ és *tiszta lelkiismerettel* fogalmazhat tak úgy, hogy „Isten föl támasztotta” Jézust.

Sőt! Az általános felfogáshoz és beszédmódhoz képest két oknál fogva is „*fokozott joggal*” beszélhettek így: a) A keresztre feszítés túlélése egészen rendkívüli, ritka, mondhatni egyszeri esemény volt, tehát joggal beszélhettek (a saját paradigmájukon belül) „fokozott” isteni közbeavatkozásról. – b) Ugyancsak a zsidó közfelfogásra alapozva joggal láthattak „bizonyító csodát” (közvetlen isteni beavatkozást) Jézus életben maradásában, azaz úgy láthat tak, hogy Isten igazságát szolgálta az ártatlan próféta (messiásnak?) ellenségei vel szemben, vagyis „isten ítéletet” láthat tak benne a nagyra becsült Főtanácsítéle tével szemben.⁹

De ha nem úgy *gondolták volna* is az apostolok, hogy Jézus

⁶ Ennek a szemüvegnek a leg több ember nincs tudatában, és még aki tudatossá is, és „le akarja venni”, azaz tárgyla gos, tárgyszerű akar lenni, annak is csak egy bizonyos hátrásgal járulhat.

⁷ Talán ez a szemlélet mutatkozik meg Jézus egyik-másik kijelentésében is: „Atyátok nélkül még egy veréb sem hullik a földre” (Mt 10,29), vagy: „Isten öltözteti a mezővetőket, táplálja az ég madarait” (Mt 6,26.30).

⁸ Vö. 6. lábj.

⁹ Ld. Mk 967-968. lábj.

csak tetszhalott volt, és ezért még a fent idézett szövegeket is¹⁰ úgy *kellene* értelmezni, hogy Jézus valószínűsége a haláláról és felmásztásáról beszéltek, az sem lenne perdöntő bizonyíték Jézus halálára és felmásztására; abban a korban ugyan is **igen kezdetlegesen voltak a biológiai-orvosi ismeretek**, ennél fogva egyáltalán nem magától értetődő, hogy *biztosan* megtudták állapítani a halál beálltát, különösen a nagypénteki „kapkodásban”. (Ugyanez vonatkozik a Jézus oldalát lándzsával megszúró katonára vagy a ki végzést vezető századosra is.¹¹) Könnyen megeshetett hát, hogy Jézus csak halottak *tartották*, azután ténylegesen találkoztak vele *testi* mi voltában¹², a kető között történtek pedig (a zsidó paradigma bangondolkodva) nem értelmezhetők és nem nevezhetők másként, mint hogy „Is ten fel támasztotta Jézust a halottak közül”.¹³

Akár az első, akár a második verzió a helytálló (paradigmatikus gondolkodás vagy kezdetleges biológiai-orvosi ismeretek), **nem eshetünk abba a hibába, hogy a 2000 évvel ezelőtti zsidóparadigmában mondtak szöveget vesszük a mai európai paradigmába**, ahelyett hogy „lefordítanánk” az akkori szövegek *értelmét* a mai paradigmára, illetve az azt kifejező nyelvre. Ha ezt nem tesszük meg, akkor ugyan azt a hibát követjük el, mint ami korábban *szöveget* (és dogmaként!) vetjük a hatápostörténetet, és ebben az esetben eljön az idő, ami korábban ugyanúgy megmosolyognak majd minket, mint ahogy mi megmosolyogunk nem is olyantávoli elődeinket...

Továbbá akár az első, akár a második verzió a helytálló, ami az ősegyház feltámadáshitét illeti, *számításba kell vennünk még egy fontos szempontot*: Itt is erősen működött egy (különben általánosan jellemző) vallástörténeti jelenség, nevezetesen **ahagyományátadási folyamat kísérelése** (s az idő múlásával egyre jobban burjánzó!) **legendaképződési folyamat**, amely a legszélesebb értelemben a krisztológiai tendenciát¹⁴ jelenti, és amelynek egyik eredménye

¹⁰ Mk 16,6; Csel 2,24-27.31; 10,40.

¹¹ Ld. még Jairus lányának történetét: a hír hozók azt mondják: „már meghalt”, Jézus: „csak alszik” (Mk 5,35.39).

¹² Csak ebben az esetben mondhatta Péter haugságnélkül: „Vele etünk és itunk... felmásztása után” (Csel 10,41).

¹³ Egyébként: még a 20. századi Magyarországon is temettek el tetszhalottakat abban a hitben, hogy valóban meghaltak.

¹⁴ Az „emberfia” Jézusból megalkotják az „Is ten Fia” Krisztust, az emberről Istent csinálnak.

vagy megnyilatkozása, hogy *az ere detileg „természetes”* (= a te remtés rendjébe illő), csoda mentes, *bár kétségtelenül rendkívüli hús véti eseményt* (= egy ember túléli a keresztrefeszítést) masszív, *természet-fölötti csodává „javítják ki”, pontosabban fűjják föl*. Csak *három bizonyító példa*: 1) Márk nál a vasárnap hajnalban a sírhoz siető asszonyok egyszerűen annyit látnak, hogy a követ valaki már elhengerítette a sírbejáratától (16,4), és sírőrökről szó sem esik; Máténál nagy földrenség támad, az Úrangyala leszáll az ég ből, elhengeríti a követ (tekinthe mint a vilám, ruhája mint a hó), az örök halálra remülnek (28, 2-3); Lukácsnál márkét férfi (angyal) áll ott a gógol-tözetben, az asszonyok félelmükben a földre szegezitek intetüket (24,4). – 2) Márk a sírban ülő, információadó alakot „ifjúnak, fiatal embernek” mondja¹⁵; Máté az „ifjúból” „angyalt” (*angelosz*) csinál (28,2), Lukács „két férfit” (24,4), de ezek a gógol-tözetben vannak, s így ugyan csak angyaloknak értelmet lehet hozzájuk¹⁶. – 3) Ami Jézussal történt, azt Márk úgy mondja: *égerthé* (16,6): „fölébresztetett, fölérte, ma gá hoz tér”; Máté már azt írja, „*égerthé* a halottak közül” (28,7), ráadásul „amint megmondta” (28,6). – *Ez a csoda gyártási folyamat idővel teljesen átszővi és végül szinte felismerhetetlenné teszi az eredeti történéseket. Akézőbbikorok pedig mindezt készpénznek vesznek...*

Persze – ahogy a bevezetésben is említettük – **a lényeg szempontjából mindegyik gyakorlatilag közömbös**: *Jézus tanítása*¹⁷ *érvényben van, akár meghalt, akár nem, akár feltámadt, akár nem*, amint az egyetemes feltámadás és az örök élet sem annak a függvénye, hogy Jézus nagypénteken meghalt és hús-vét vasárnap fölta-madt-e – mert csupán annak a *Pálnak* (teljesen megalapozatlan) magánvéleménye az, hogy „ha Krisztus nem támadt fel, akkor hiba va-ló, üres, semmit érő a hitünk, és még mindig bűneinkben vagyunk” (1Kor 15,14.17), aki Jézust és tanítását nem ismer te, és ké-

¹⁵ Mk 16,5; a *neanizkosz*-t csak ebben az értelemben használja az egész Újszövetség: Mt 19,20.22; Mk 14,51; Lk 7,14; Csel 2,17; 5,10; 23,18-22; 1Jn 2,13.

¹⁶ Lukács a 24,23-ban maga is így értekezni, és Jn 20,12 így is nevezi őket.

¹⁷ Tömören: Mt 7,12 vagy Mt 22,37-40.

sőbb sem mutatott érdeklődést annak alapos megismerésére¹⁸, hanem a „damaszkuszi eseményre” építette egész teológiáját.¹⁹

Igaz, később Pálhoz hasonlóan *Máté* is csodabizonyítékot adott Jézus szájába, még hozzájövendölés formájában, úgy hogy azt is mondhatnánk, kettős csodabizonyítékot: „Amint Jónás próféta három nap és három éjtel volt a halgyomrában, úgy lesz az Emberfia is a földszívében három nap és három éjtel” (12,40).²⁰

Mindenesetre *Jézus maga mindig elutasította a bizonyító csodákat*²¹, „gonosz és házasságtörő nemzedéknek” nevezve azokat, akik csak ilyen csodák hatására akartak volna „hinni” neki vagy Istennek (Mt 16,4; Lk 11,29); egyáltalán nem közteljeskedtek velük, hogy „*semmiféle* jelet” nem kapnak, majd egyszerűen faképnél hagyta őket (Mk 8,12-13). Az evangéliumok egybehangzó tanúsága szerint *ellenfelei és ellenségei*, vagy tökéletesen értetlen rokonai (Jn 7,3-5) követeltek tőle ilyesmit, még a legvégén is: „Ha ő a Messiás, Izrael királya, szálljon le most a keresztről, hogy lásuk és higgyünk” (Mk 15,32)!

Aki nekik azonban nyitotta a szemét és tisztázta a szívet, annak nincs szükség *semmiféle*, „hűvéti bizonyítékra” ahhoz, hogy Jézus tanításában föl is merje Isten üzenetét, se föl is mérés től (is) indítva nyomábaszegődjön...

¹⁸ „Jeruzsálem be sem mentem föl” (Gal 1,17); „Három év múltva az tán fölmentem Jeruzsálembe... Péternél maradtam tizenöt napig” (Gal 1,18); „Tizen négy év múltva ismét fölmentem” (Gal 2,1).

¹⁹ „Az általam hirdetett evangéliumot nem emberektől kaptam vagy tanultam, hanem Jézus Krisztus ki nyilatkoztatásából” (Gal 1,11-12).

²⁰ A párhuzamosnak tekinthető márki helyen (8,11-13) még csak szóba sem kerül Jónás, a Lukács-féle változatban pedig (11,29-32) Jónás prédikációja tekinthető szóban forgó „jelnek”.

²¹ Ld. már Mt 4,1-11.